

УДК 340.15:347.964.1“18”

Н.С. СТЕЦЕНКО, канд. юрид. наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ПРИСТАВІВ ЗА СУДОВИМИ СТАТУТАМИ 1864 Р.

Ключові слова: Судові статuti 1864 р., судовий пристав, відповідальність, види відповідальності, практична діяльність

Інститут судових приставів, впроваджений Судовою реформою 1864 р., дійсно був прогресивним утворенням, який мав на меті суттєво покращити стан виконання судових рішень. Судові пристави були покликані відігравати значну роль у відновленні прав особи, тому суспільство і держава очікували від судового пристава бездоганної поведінки і ефективного виконання своїх функціональних обов'язків. Досягненню цієї мети сприяв інститут відповідальності судових приставів, який базувався на історично усталених засадах взаємних відносин між державою і посадовою особою. Відповідальність була пов'язана з проблемою співвідношення вимог до кандидатів на посаду судового пристава і можливістю належного, ефективного, законного виконання ним своїх посадових зобов'язань. Тож законодавче забезпечення можливості такого виконання було головною метою розробників Судових статутів 1864 р. у частині, що стосувалося статусу судових приставів. Аналізуючи недоліки існуючого на той час стану виконання судових рішень, законодавці вважали недоцільним доручення цього завдання установам, та обґрунтовували його доручення конкретним особам, а саме судовим приставам, що зумовлювало їх особисту відповідальність за неналежне виконання функціональних обов'язків [1, с.466]. Актуальність даного дослідження полягає у висвітленні виваженого підходу законодавців до розробки положень щодо від-

повідальності судових приставів, як важливого елемента у механізмі забезпечення ефективності функціонування цієї інституції.

Проблеми відповідальності судових приставів досліджували, перш за все, дореволюційні правознавці, такі як: Є.А. Нефедьев, В.Л. Ісаченко, Г.Л. Вербловський, М.В. Шимановський, К. Малишев, М.М. Муравйов, А.І. Маттель, І.Я. Фойницький та інші. Серед авторів радянської доби зазначені проблеми досліджували – В.П. Пастухов, П.П. Заворотко, П.Ф. Щербина та ін., але лише фрагментарно. Сучасні науковці – Д.А. Шигаль, І.І. Поляков, В.В. Афанасьєв та інші, лише торкалися проблеми відповідальності судових приставів.

Мета статті – здійснити аналіз Судових статутів 1864 р. та інших законодавчих актів щодо відповідальності судових приставів та зробити висновки, які можуть стати у нагоді при реформуванні інституту відповідальності службових осіб органів виконання судових рішень у сучасній Україні.

Інститут відповідальності судових приставів був одним із головних елементів, а можливо ще й достатньою умовою забезпечення своєчасного, неупередженого, законного виконання судових рішень. Свідченнями особливої уваги до проблем відповідальності судових приставів була наявність пояснювальних записок фахівців до проекту Судових статутів 1864 р. у частині статусу судових приставів, а також низка статей, які регулювали питання відповідальності в Устрої судових установлень 1864 р. (далі – УСУ), Статуті цивільного судочинства 1864 р. (далі – СЦС), Статуті кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС), Уложенні про покарання кримінальні та виправні в редакції 1866 р. (далі – Уложення). Поряд з цим, інформація стосовно відповідальності судових приставів містилися і у такому джерелі як «Сборник решений Правительствующего Сената по вопросам о привлечении к ответственности должностных лиц судебного ведомства за неправильные действия по службе» та були спрямовані на врегулювання відносин по ди-

сциплінарним стягненням судових приставів [2].

Аналізуючи нормативну базу щодо відповідальності судових приставів, слід зазначити, що, по-перше, на них розповсюджувалась загальна відповідальність як на осіб судових установ, і, по-друге, розповсюджувалась відповідальність, що була притаманна тільки судовим приставам.

Загальні положення про відповідальність посадових осіб судових установ, до яких входили і судові пристави, містилися у гл. II, розділі 8 УСУ, де у ст. 261 регламентувалося наступне: посадові особи судової установи підлягають відповідальності або у порядку дисциплінарного провадження, або за вироком кримінального суду.

Перелік підстав відповідальності судових приставів містили положення статті 326 УСУ, а саме: 1) будь-яка незаконна відмова від виконання своїх обов'язків, 2) зволікання у доставленні доручених їм паперів, а також за передачу їх не у встановленому порядку і не належним особам, 3) перевищення влади та інші протизаконні вчинки. Підставою до відповідальності судових приставів була також неналежна процедура проведення продажу майна, про що вказувалося у статтях 1206, 1207 СЦС. Розтрата коштів або майна, довірених судовому приставу по службі також вважалася підставою для відповідальності, що було закріплено у статті 329-1 УСУ. Поряд з цим, підставами для відповідальності судових приставів могли бути як неналежне ведення службових книг, так і виявлені головою суду при їх перевірці порушення закону судовим приставом під час виконання своїх посадових обов'язків (ст. 325 УСУ).

Сенатор Д.А. Носенко, аналізуючи проблеми функціонування судових приставів, конкретизував та суттєво розширив перелік підстав відповідальності судових приставів які були окреслені у розглядуваних законодавчих актах, а саме: невічлива, образлива поведінка; перевищення влади; невручення повісток та неналежне їх вручення; відмова від прийняття виконавчого листа; відмова

від вводу у володіння; відмова у здійсненні опису майна; відмова у видачі коштів одержаних від боржника стягувачу; видача стягнутих коштів неуповноваженій на це особі; відмова у виконанні рішення; відмова у видачі копій документів та витягів з них; недопущення повіреного до виконавчих дій; призупинення виконавчих дій без поважних причин; упереджені дії по виконанню судових рішень; неправильне отримання прогонних та інших зборів, повторне їх вимагання; присвоєння прогонних зборів без виїзду на місце; невірне обчислення прогонних та інших зборів; надмірне стягування подорожніх зборів; вимога додаткових прогонних зборів за доставлення першочергових повісток суду, а також нових прогонних та добових на повторну поїздку для здійснення опису; неповне повернення коштів внесених наперед на витрати по виконанню; невірні дії по опису майна; невірне складання опису; повільність передачі опису до суду; невиклик співвласників маєтку до вводу; розміщення в офіційних паперах неналежних висловів; неналежне ведення грошових книг і настільних реєстрів тощо [3, с.37–40].

Аналізуючи велику кількість статей у до-революційних журналах і газетах [4–11], а це на той час була дієва трибуна для висвітлення недоліків функціонування судової системи та її інститутів, вбачається велика кількість публікацій щодо факторів, які сприяли неналежним діям та зловживанням судовими приставами під час виконання судових рішень, та полягали у: відсутності належної освіти – як свідчать матеріали ревізійних звітів за 1891–1895 рр. чисельність судових приставів по Харківському судовому округу становила: з вищою освітою – 1, з середньою – 15, з нижчою або «домашньою» – 106; по Одеському судовому округу: з вищою освітою – 2, з середньою – 9, з нижчою або «домашньою» – 56; по Київському судовому округу: з вищою освітою – 1, з середньою – 8, з нижчою або «домашньою» – 55 [12, с.24–27, 30–31]. Розробники судових статутів усвідомлювали, що повноцінно виконувати роль суспільного по-

середника між відповідачем та позивачем міг тільки освідчений, високопрофесійний судовий пристав. Але недостатня чисельність на той момент осіб з вищою юридичною освітою передбачала прийняття на посаду судового пристава і без такої. Ці питання широко обговорювалися у друкованих періодичних виданнях. Наприклад, автор статті «Образовательный ценз для судебных приставов» П. Короновський вважав, що стадія виконання судових рішень є найважливішою для особи у поновленні її прав, та висловив такі пропозиції: судовий пристав повинен обов'язково мати юридичну освіту, щоб зрозуміти «істинний дух і сенс постанов Судових статутів 1864 року», та на цій основі міг стати повноцінним членом судової установи з можливістю у подальшому претендувати на посаду судді. Він прямо пов'язував відсутність освіти, а більшою мірою юридичної, з порушеннями при виконанні судовими приставами своїх посадових зобов'язань [8]. Ці відомості були прямо пов'язані з наступним фактором неправильних дій судових приставів, а саме недостатньою їх орієнтацією у законодавстві та у змінах до нього: судді не були зобов'язані роз'яснювати судовим приставам положень законодавства, яке було досить розгалуженим та мало багато прогалин, окрім роз'яснень самого рішення. Д.А. Носенко у своїй праці також стверджував, що інколи причинами порушень при виконанні судових рішень було або неправильне застосування закону судовим приставом, або неправильне його тлумачення [3, с.41]. Відомо, що з 1865 р. по 1894 р. було видано понад двісті законодавчих актів, які тим чи іншим чином стосувалися функціонування судових приставів [3, с.3], хоча необхідність прийняття єдиного кодифікованого акту, який регламентував би їх діяльність, була очевидною для законодавців [13, с.14]. На це науковці зазначали, що існуючі суперечності у тогочасному законодавстві зумовлювали складність орієнтації у ньому навіть юристів [14, с.22]. Окреслені проблеми викликали занепокоєння як у суспільстві загалом, так і у

наукових колах зокрема. Про це вказують статті «Замечания о неудобствах, встречаемых при применении на практике постановлений устава гражданского судопроизводства об исполнении решений (устав кн. II разд. V) (Журнал гражданского и уголовного права 1891 года), с указанием мер, могущих способствовать устранению этих неудобств», «Заметки о недостатках и пробелах законов об исполнении судебных решений» (Судебная газета 06.02.1893 года). Наступним фактором була відсутність постійного нагляду суду за чітким виконанням судовими приставами вимог закону. Це закріплювалося певним чином і у ст.925 СЦС, яка містила положення про те, що суд не наглядає за виконанням судових рішень. Ті елементи контролю, які все ж існували, були недостатніми, що і призводило до великої кількості порушень судовими приставами при виконанні своїх функціональних обов'язків. З огляду на це, дореволюційні науковці пропонували змінити вказане положення на прямо протилежне, та запровадити повний, систематичний, кваліфікований нагляд і контроль суду за процесом виконання судових рішень, орієнтуючись у цьому на європейське законодавство [15]. Аналізуючи практичну діяльність судових приставів сенатор Д.А. Носенко констатував, що судові пристави залишившись без компетентного нагляду, утворили собі майже незалежне службове і матеріальне становище. Він вважав, що кількість статей законів аж ніяк не забезпечить належність виконання своїх обов'язків судовими приставами, а гарантією належного їх виконання мали бути як пильний і компетентний нагляд керівництва так і прийняття до корпусу судових приставів людей належного морального складу [3, с.41]. Такої думки дотримувалися й інші правознавці того часу і вважали, що посадові злочини завжди є показником або розладів у даній галузі, або невдалий добір посадових осіб, що не може не стосуватися інтересів усього відомства. Також вказувалося і на роль керівництва, яке у разі службових порушень підлеглих у деяких ви-

падках реагувало однобічно, вузько, боячись особистої відповідальності [16]. Іншим фактором порушень посадових обов'язків судовими приставами було і надмірне функціональне навантаження – наприклад, за статистичними даними за 1880–1884 рр. кількість виконавчих листів, пред'явленими для виконання судовим приставам, становила – 6984 по Харківському окружному суду, 8064 – по Полтавському окружному суду, що значно перевищувало функціональні можливості приставів [17, с.128]. Залишок невиконаних судових рішень від попередніх органів також суттєво перевантажували судових приставів – такі відомості містяться у «Судебно-статистических сведениях и соображениях о введении в действие судебных уставов 20 ноября 1864 года (по 32 губерниям)» [18, с.6, 8].

Проблеми територіального характеру іноді також зумовлювали неналежне виконання судових рішень – судові дільниці поділялися досить нерівномірно, як за площею так і за кількістю справ, що було причиною їх накопичення, та тягло за собою недотримання судовими приставами вимог законодавства через намагання пришвидшення їх виконання [3, с.8–9]. Аналіз тогочасного законодавства вказував і на такий фактор зловживань судових приставів, як недостатнє матеріальне забезпечення – одним із прикладів якого була доповідна записка судових приставів при Сумському мировому з'їзді Навродського, Федоровського і Ральфа, які вимагали підвищення грошового утримання, мотивуючи це тим, що ціни на товари і послуги не стікувалися з матеріальною винагородою за службу у 400 рублів [19]. Причиною неналежного виконання судовими приставами своїх посадових зобов'язань можна вважати й повільне впровадження Рад судових приставів, як додаткової наглядової організації за належним виконанням судовими приставами своїх функціональних обов'язків. Безпосередніми завданнями, які покладалися на ці органи, було встановлення нагляду за діяльністю судових приставів і деякої дисциплінарної влади над ними. До компетенції Ради судових

приставів згідно зі ст.340 УСУ входили такі питання: 1) спостереження за діями судових приставів при виконанні ними своїх службових обов'язків; 2) вирішення між судовими приставами виникаючих спорів; 3) розгляд звернених до неї скарг приватних осіб на дії судових приставів при виконанні доручень, наданих вказаними особами; 4) розподіл між приставами округу винагороди за їх виконавчі дії; 5) накладення на них легких дисциплінарних стягнень, а якщо вони не виправились або ще раз порушували вимоги – подання про притягнення їх до більш суворої відповідальності. До стягнень, що мали накладатися на приставів безпосередньо Радою належали – попередження, зауваження й догана (ст.341 УСУ). Але у результаті Судової реформи 1864 р. правові положення щодо заснування Рад судових приставів в силу територіальних та інших проблем фактично не знайшли свого практичного втілення.

Невизначеність положень законодавства у частині притягнення до відповідальності судових приставів, у тому числі і шляхом надання скарг за ст.330 УСУ, також відображалася на кількості порушень своїх функціональних обов'язків судовими приставами. Нечіткість положень вказаної статті зумовлювало тлумачення поняття «особисті дії» у різних судових округах головами судів на власний розсуд: інколи це були усі дії судових приставів, не передбачені статтями 962, 966, 1202, 1204, 1205 СЦС, інколи – неправильне застосування закону, а також неправильне його тлумачення, інколи – усі зловживання судових приставів, а деякі керівники суду вважали, що це тільки дії, які тягли за собою адміністративні стягнення. Підтвердженням складнощів притягнення до відповідальності судових приставів шляхом надання скарг є статистичні дані міністерства юстиції, згідно з якими на дії судових приставів окружних судів у 1885 р. було подано 505 скарг, із них задоволено тільки 115, що складало 22,8 % [20, с.97], у 1895 р. скарг подано 817, з яких задоволено тільки 184 або 22,5 % [21, с.249].

Суттєвим недоліком як законодавства так і його застосування щодо притягнення судових приставів до дисциплінарної і кримінальної відповідальності було невстановлення прямого зв'язку між різновидом порушень по службі і видом відповідальності. І.Я. Фойницький вказував: «У нас поняття дисциплінарної вини еще не вполне отделилось от понятия вини уголовной и разграничение их весьма трудно» [22, с.251].

Дисциплінарними стягненнями, за статтею 262 УСУ, які накладалися на посадових осіб судової установи, у тому числі і на судових приставів, були: 1) попередження; 2) зауваження; 3) догана без занесення у послужний список; 4) відрахування із грошового забезпечення на основі ст.ст.458, 459, 460 Уложення про покарання кримінальні та виправні у редакції 1866 р.; 5) арешт, не більше як на 7 днів; 6) переміщення з вищої посади на нижчу.

Попередження, у прямому сенсі цього слова, не було стягненням, воно вважалося легкою дисциплінарною мірою і являло собою поставлення на вид судовому приставу те, що його неналежні дії стали відомі керівництву, і нібито порада утримуватись від подібних упущень. Зауваження ж і догана відрізнялися більшим або меншим ступенем докору за порушення по службі і складали уже вид загрози більш тяжкого стягнення.

Крім вищенаведених загальних стягнень, законодавцем було передбачено додаткові стягнення щодо судових приставів, а саме: стаття 328 УСУ містила положення про те, що за неналежне виконання судових рішень судові пристави підлягали утриманню з винагороди по таксі, а також за окремі порушення, грошовому стягненню у розмірі від п'яти до ста рублів. Поряд з цим, за ст.331 УСУ у разі неналежного виконання судовим приставом своїх посадових обов'язків в результаті яких були нанесені збитки, то незалежно від дисциплінарної або кримінальної відповідальності вони підлягали відшкодуванню. Джерелом відшкодування збитків була грошова застава, внесена судовим приста-

вом при прийнятті на посаду, якщо ж її було недостатньо – будь-яке інше майно. Підсилення дисциплінарної відповідальності грошовими стягненнями мало на меті подвійний результат – профілактичний вплив на судових приставів та захист сторін виконавчого провадження від їх можливих зловживань. Необхідно зауважити, що утримання із матеріального забезпечення посадових осіб, а також судових приставів, переміщення їх з вищої посади на нижчу здійснювалося тільки після розгляду справи судом у порядку дисциплінарного провадження (ст.268 УСУ). Також стаття 263 УСУ передбачала таке дисциплінарне стягнення як відрахування з часу служби.

Необхідно зауважити, що дисциплінарна відповідальність посадових осіб судових установ, а також і судових приставів, як свідчать дореволюційні автори, запроваджувалася, насамперед, не з метою покарання або переслідування їх, не у особистих інтересах керівництва, а для підтримки авторитету суду та його органів на високому рівні. Важливим засобом у цьому було встановлення у судах чіткої внутрішньої дисципліни, яка полягала у тому, щоб своєчасним стягненням за незначну провину унеможливити розвиток схильності до неналежного виконання своїх функціональних обов'язків і таким чином, попередити значні порушення і самі злочини [23, с.183].

Дисциплінарні провадження по справах судових приставів відбувалися у тих судових установах, при яких вони перебували (ст.270 УСУ). Початком дисциплінарного провадження за ст.272 УСУ, вважалося або розпорядження голови суду, або пропозиція від осіб прокурорського нагляду. Необхідно зазначити, що попереднє обговорення дисциплінарної справи, за ст.281 УСУ, відбувалося у розпорядчому засіданні суду при зачинених дверях, з долученням пояснень обвинуваченого та необхідних довідок (ст.276 УСУ). Але у окремих випадках, за ст.281 УСУ на прохання обвинуваченого який вважав, що висунуте йому обвинувачення надто

образливе та отримало публічний розголос, з метою відновлення своєї репутації міг просити розгляду справи у публічному засіданні. У цьому випадку законодавці вважали за доцільне надати змогу обвинуваченому мати захисника з числа присяжних повірених. Крім збору довідок необхідних для справи, суд вимагав ще й пояснень від обвинуваченого судового пристава, які він мав надати усно або письмово (ст.276 УСУ), після чого справа виносилася на розгляд і вирішення загальних зборів департаментів або відділень суду (ст.277 УСУ). Тож подвійне колегіальне обговорення справи суттєво обмежувало власний розсуд голови судової установи [13, с.29]. Це підтверджується положеннями ст.326 УСУ, де вказувалось, що судові пристави підлягали дисциплінарним або кримінальним покаранням з огляду на «важливість» вчинених зловживань або дій. А встановлення ступеня тяжкості – («важливості») правопорушення – насамперед залежало від передбачення голови суду, а також самого суду, що іноді тягло за собою свавілля. Ці проблеми досить часто висвітлювалися у засобах масової інформації [24].

Перед постановою рішення суд заслуховував заключення обер-прокурора, а потім остаточні пояснення підсудного або його захисника (ст.282 УСУ). Рішення суду оголошувалось присутньому підсудному негайно. Якщо ж він знаходився на службі у іншому місці, то рішення оголошувалось у суді цього міста при зачинених дверях (ст.284 УСУ). Оскарження рішень підсудним та опротестування його прокурором відбувалося у семиденний строк (ст.ст.286, 287 УСУ). Але на рішення вищого суду скарги і протести не допускалися (ст.288 УСУ).

Розробляючи положення щодо покарання посадових осіб судових установ за дисциплінарні правопорушення, законодавці закріпили досить жорсткі санкції, а саме: ст.294 УСУ передбачено, якщо на осіб судових установ, у тому числі і на судових приставів упродовж року накладалися три рази дисциплінарні стягнення, які були більші ніж по-

передження або догана то наступне порушення хоча і дисциплінарного характеру, каралося кримінальним порядком за ст.455 Уложення [13, с.35–36].

Остаточне рішення по дисциплінарному провадженню повідомлялося міністру юстиції (ст.290 УСУ). Якщо при розгляді справи дисциплінарним порядком відкриваються обставини, за якими обвинувачений підлягає кримінальному суду то дисциплінарне провадження закривається і передається кримінальному суду (ст.292 УСУ).

Як уже було зазначено, питанням відповідальності судових приставів надавалася значна увага у тогочасних періодичних виданнях. Прикладом цього може слугувати стаття В. Владімірова в «Журнале гражданского и уголовного права» за 1879 р. Автор висвітлив у своїй публікації наслідки неналежного контролю та нагляду за виконанням судових рішень у одному з окружних судів, де згодом зайняв посаду голови А.Ф. Коні. З'ясувавши незадовільне функціонування суду в цілому та діяльність судових приставів зокрема, він був змушений негайно внести зміни в існуючий порядок. За свідченнями автора, першочергові розпорядження стосувалися як установа жорсткого контролю за діяльністю судових приставів, так і вимог до їх систематичної звітності. З огляду на те, що від судового пристава, як і від інших членів судових установ, держава вимагала добропорядної поведінки і у побуті, тож як сказано у публікації, за недонесення судовим приставом факту складання на нього протоколу за порушення порядку за межами служби, головою суду було накладено найвище із дисциплінарних покарань – арешт на 7 днів. В іншому випадку судовому приставу було винесено сувору догану з попередженням в отриманні у подальшому кримінального покарання - він обвинувачувався за неповідомлення стягувача про повторні торги, результатом чого був раптовий продаж рухомого майна по стягненню вже погашеного платежу [25].

Ще одним підтвердженням фактів зловживань судовими приставами під час вико-

нання своїх службових обов'язків є об'ємна та змістовна стаття О. Бардзкого «О злоупотреблениях судебных приставов мировых съездов при требовании с наследников вознаграждения за производство охранительных описей наследственного имущества». Необхідно звернути увагу на те, що до діяльності судових приставів, а саме до зловживань ними, була прикута увага як науковців, так і практиків які намагалися з'ясувати їх причини та розробляли шляхи їх усунення, про що йдеться у даній статті [26].

Велике значення приділялося кримінальному переслідуванню посадових осіб, у тому числі і судових приставів. Це втілювалося у досить детальній розробці санкцій, які були поміщені в «Уложенні про покарання кримінальні та виправні у редакції 1866р.». Це стосувалося санкцій за збитки та шкоду, які були нанесені особі в ході виконання судових рішень (ст.ст.59–64 Уложення), за перевищення влади та бездіяльність (ст.ст.338–350 Уложення), за протиправні проступки при зберіганні дорученого по службі майна та при управлінні ним (ст.ст.351–360 Уложення), за службові підроблення (ст.ст.361–365 Уложення), за хабарництво та здирицтво (ст.ст.372–382 Уложення), за порушення встановлених при зайнятті посади правил (ст.ст.383–391 Уложення), за злочини і проступки у відносинах між керівником і підлеглим (ст.ст.392–403 Уложення), за повільність та недодержання встановленого порядку у виконанні посадових обов'язків (ст.ст.410–425 Уложення), за злочини і проступки, щодо неналежного зберігання грошових сум (ст.ст.470–484 Уложення), за протизаконні проступки чиновників щодо направлення до казни речей і щодо провадження публічного продажу, що безпосередньо стосувалося і судових приставів (ст.ст.485–505 Уложення) [27].

За ст.261 УСУ судові пристави поряд із дисциплінарною відповідальністю підлягали і кримінальному суду. Процедура притягнення судових приставів до кримінальної відповідальності була складною та детально розробле-

ною. Вона починалася тільки за постановою судової палати (ст.1080 СКС), та після повідомлення керівництвом судового пристава про предмет обвинувачення, про докази, які мають проти нього та після вимоги від нього належних пояснень (ст.1086 СКС). Тільки після розгляду пояснень обвинуваченого, керівництво вирішувало справу або адміністративним порядком або надавало подання про притягнення обвинуваченого до суду (ст.1087 СКС). Важливим було і закріплене у ст.1104 СКС передбачення у якості свідків у справі усіх членів судової установи, які давали свідчення під присягою. Це зумовлювало підсилення доказів можливої невинуватості посадової особи або навпаки, колективного підтвердження її вини.

Необхідно зазначити, що розробники законодавства про кримінальну відповідальність закріпили положення про обов'язкове долучення до справи послужних списків та атестатів про попередню службу обвинуваченого (ст.1109 СКС), а також надання пояснень керівництва обвинуваченого по справі (ст.1108 СКС), що могло бути пом'якшуючими обставинами. Також було передбачено випадки і виправдувального рішення з поновленням як часу служби судового пристава, так і його грошового утримання, відповідно до статутів про службу і про пенсії (ст.1110 СКС).

Виходячи із специфіки функціонування судових приставів, законодавці передбачили і досить суворі покарання за неправдиві свідчення при виконанні службових обов'язків і визначили їх як підроблення по службі (ст.327 УСУ). Покарання за цей вид правопорушення було передбачено у вигляді роботи на рудниках безстроково (ст.291 Уложення), поміщення до в'язниці на різні строки, заслання до північних областей тощо. Приведення вироків по цим справам до виконання передбачалося особливим порядком та на розсуд особисто царя (ст.291 Уложення) [13].

Необхідно наголосити, що посадові злочини у розглядуваний період викликали зна-

чну стурбованість у державних колах. Прикладом є стаття М. Муравйова «Об уголовном преследовании должностных лиц за преступления по службе», де вказувалося що: «...беспристрастное и строгое преследование служебных преступлений и проступков имеет весьма важное значение. Когда те самые органы государственной власти, которые установлены для охранения силы законов и общественного порядка, подают пример беззакония и непорядка, тогда возникает неуважение к властям и нравственная распущенность, при которых государство колеблется в самих его основаниях» [28, с.577–578]. Також у цій статті він наводив статистичні дані по притягненню до кримінальної відповідальності службових осіб за 1872–1876 рр. та висловив свої здивування великим відсотком (60,5 %) виправдувальних судових вироків і вважав це результатом як недосконалості законодавства, так і неналежного його виконання. Наприклад, за наведеною ним статистикою за 1875 рік тільки 34 % кримінальних справ проти посадових осіб було повністю закінчено, а 64 % залишилися без розгляду, при чому із 34 % справ 20 % тривали більше одного року, а інколи тривали два а то й три роки [28, с.579, 582, 583].

Зміна соціальних та економічних умов життя тягла за собою і зміни у законодавстві, зокрема щодо дисциплінарної відповідальності, на що у друкованих засобах масової інформації вже лунала критика. Результатом цього у 1881 році разом з розробкою нового проекту Кримінального уложення було розроблено і новий проект Статуту дисциплінарних покарань, в якому передбачалося, що: «...те из проступков по службе государственной и общественной, которые заключаются в нарушении исключительно служебных обязанностей и по маловажности своей не подлежат внесению в Общее Уложение». Головна ідея цього законодавчого акту полягала у тому, що: «...всякая формально или материально незаконная деятельность сопровождается точно определённым карательным последствием, налагаемым точно

определёнными лицами или учреждениями, и в точно определённом порядке» [29].

У висновку можна зазначити наступне: інститут судових приставів уже не існує, але ідеї щодо його організації і діяльності не забуті. З огляду на критичну ситуацію, яка виникла в Україні у питаннях виконання судових рішень було ліквідовано Державну виконавчу службу України, що отримало своє втілення у Постанові Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 р. № 17 про «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції». Сьогодні державою розробляється нова прогресивна модель виконавчої служби, в якій на основі конкурентності співпрацюватимуть державні та приватні виконавці судових рішень. Щоб стати приватним виконавцем потрібно буде отримати державну ліцензію та застрахувати свою відповідальність перед клієнтом [30]. Чи не перегукується це з положеннями Судових статутів 1864 р., які регулювали організацію і діяльність судових приставів у частині обов'язкового внесення ними грошової застави як забезпечення своєї відповідальності перед прийняттям на посаду? Вказану вимогу можна було б запровадити і до державних виконавців судових рішень. Логічно було б продовжити тим, що розробляючи нову модель виконавчої служби поряд з аналізом суспільної думки, запитів практики, міжнародного досвіду правозастосування необхідно використати й досягнення юридичної спадщини дореволюційного періоду, а саме наукових надбань щодо відповідальності судових приставів за Судовими статутами 1864 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией. – 2-е изд., доп. – СПб. : Тип. Второго Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Ч. 1 : Устав Гражданского судопроизводства, дополненный законоположением 1866 года Об

охранительном судопроизводстве. – 757 с.

2. Сборник решений Правительствующего Сената по вопросам о привлечении к ответственности должностных лиц судебного ведомства за неправильные действия по службе / сост. Н. Рычков. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1879. – 214 с.

3. Носенко Д. А. Судебные приставы общих судебных учреждений / Д. А. Носенко. – Харьков : Тип. А. Дарре, 1899. – 280 с.

4. Вербловский Г. Л. Движение русского гражданского процесса, изложенное на одном примере / Г. Вербловский. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1882. – 274 с.

5. Гольмстен А. Х. [Рецензия] / А. Х. Гольмстен // Журнал гражданского и уголовного права. – 1881. – Кн. 5. – С. 135–137. – Рец. на кн.: О некоторых недостатках, встречающихся на практике при приведении решений в исполнение по уставам 20 ноября 1864 года / М. В. Шимановский. – Казань : Тип. окруж. штаба, 1881. – 68 с.

6. Иванов В. Оценка арестуемого имущества по уставу гражданского судопроизводства / В. Иванов // Журнал гражданского и уголовного права. – 1877. – Кн. 3. – С. 12–137.

7. Илжа-Сандомирский. К вопросу о хранении описаного имущества / Илжа-Сандомирский // Судебная газета. – 1895. – 25 июня (№ 26). – С. 5.

8. Короновский П. Образовательный ценз для судебных приставов / П. Короновский // Журнал Министерства юстиции. – 1896. – № 7. – С. 202–206.

9. Милашевич С. По поводу исполнения судебных решений по уставам 20 ноября 1864 года / С. Милашевич // Юридический вестник. – 1871. – Кн. 7. – С. 80–83.

10. Шимановский М. В. О некоторых недостатках, встречающихся на практике при присоединении решений в исполнение по уставам 20 ноября 1864 года / М. В. Шимановский. – Казань : Тип. окруж. штаба, 1881. – 68 с.

11. Шимановский М. В. Об исполнении судебного решения / М. В. Шимановский. – Казань : Литогр. и тип. К. А. Тилли, 1870. –

Т. 2. – 92 с.

12. Высочайше учрежденная Комиссия для пересмотра законоположений по судебной части. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1897. – Т. 4 : Свод статистических данных. – 558 с.

13. Мордухай-Болтовский В. П. Заметки для руководства судебных приставов в их служебной деятельности / В. П. Мордухай-Болтовский. – СПб. : Типо-литогр. П. И. Шмидта, 1888. – 163 с.

14. Энгельман И. Е. Учебник русского гражданского судопроизводства : соч. / И. Энгельман. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1899. – VIII, 357 с. – От. из «Ученых Записок Имп. Юрьевского Университета» 1899 г.

15. Маттель А. И. Об исполнении судебных решений / А. И. Маттель // Журнал Министерства юстиции. – 1899. – № 3. – С. 25–52.

16. Лозина-Лозинский М. А. Привлечение к ответственности должностных лиц административного ведомства / М. А. Лозина-Лозинский // Журнал Министерства юстиции. – 1895. – № 11. – С. 51–60.

17. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1887. – Вып. 1 : Сведения о личном составе и деятельности судебных установлений образованных по уставам императора Александра II за 1884 и 1885 годы. – 133 с.

18. Судебно-статистические сведения и соображения о введении в действие судебных уставов 20 ноября 1864 года (по 32 губерниям). – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1866. – Ч. 1 : Введение. Губернии: Архангельская, Виленская, Витебская, Вологодская, Волынская, Воронежская, Вятская, Гродненская, Екатеринославская, Казанская, Киевская. – 1866. – 483 с.

19. Журналы Сумского уездного земского собрания бывшего 25, 26, 27, 28, 29 и 30 сентября 1882 года с приложениями. – Харьков : Тип. И. М. Варшавчика, 1883. – 241 с.

20. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. – СПб. : Тип. Пра-

вительствующего Сената, 1887. – Вып. 2 : Сведения о личном составе судебных установлений Европейской России и Кавказского края. И деятельности судебных установлений, образованных по уставам императора Александра II за 1886 год. – 97 с.

21. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. – Петроград : Тип. Правительствующего Сената, 1916. – Вып. 30 : Сведения о личном составе и о деятельности судебных установлений Европейской России за 1914 год. – 503 с.

22. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий ; под ред. А. В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. – 607 с.

23. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны, изданные Государственной канцелярией. – 2-е изд., доп. – СПб. : Тип. Второго Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Ч. 3 : Учреждение судебных установлений. – 567 с.

24. Денисьев И. С. Пределы власти начальства при наложении дисциплинарных взысканий / И. С. Денисьев // Журнал Министерства юстиции. – 1895. – № 7. – С. 29–51.

25. Владимиров В. Заметки и известия. Порядок С.-Петербургского окружного суда /

В. Владимиров // Журнал гражданского и уголовного права. – 1879. – Кн. 4. – С. 142–146.

26. Бардзкий А. О злоупотреблениях судебных приставов мировых съездов при требовании с наследников вознаграждения за производство охранительных описей наследственного имущества / А. Бардзкий // Журнал гражданского и уголовного права. – 1885. – Кн. 3. – С. 33–61.

27. Свод Законов Уголовных. – СПб. : Тип. Второго Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1866. – Кн. 1 : Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – 509 с.

28. Муравьев Н. В. Об уголовном преследовании должностных лиц за преступления по службе / Н. Муравьев // Юридический вестник. – 1879. – № 10. – С. 575–603.

29. Проект устава о служебных провинностях // Право. – 1898. – 8 нояб. (№ 1). – С. 18–22.

30. Проект Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» : від 14.08.2015 р., № 2506а / П. О. Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2506%D0%B0&skl=9.

Стеценко Н. С. Відповідальність судових приставів за Судовими статутами 1864 року / Н. С. Стеценко // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 229–238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_36.pdf

Досліджене правове регулювання відповідальності судових приставів за посадові правопорушення за Судовими статутами 1864 року. Висвітлено види відповідальності судових приставів, окреслено коло правопорушень та санкцій, які накладалися на судових приставів.

***

Стеценко Н.С. Ответственность судебных приставов по Судебным уставам 1864 года

Исследовано правовое регулирование ответственности судебных приставов за должностные правонарушения по Судебным уставам 1864 года. Отражено виды ответственности судебных приставов, очерчено круг правонарушений и санкций, которым подвергались судебные приставы.

***

Stetsenko N.S. Responsibility of Bum-Bailiffs There are 1864 Years on Judicial Regulations

The article is devoted the questions of the legal adjusting of responsibility of bum-bailiffs for post offences there are 1864 years on Judicial regulations. The types of responsibility of bum-bailiffs are reflected, the circle of offences and approvals which bum-bailiffs were exposed to is outlined.